

DISCURSUS PHILO-
SOPHICVS
DE
SUMMO BONO
HUMANO,

*Quale id sit, & cujus Scientiæ sit,
illud considerare.*

Quem

IN NOMINE SVMMI BONI

Permissu Amplissimæ Facul-
tatis Philosophicæ

PRÆSIDEB

M. HARTVICO WICHEL-
MANNO LUNÆB.

Publico examini subjicit

MATTHIAS VVILHELMVS HUSSENIUS,
TONNINGA-HOLSATUS.

In Auditorio Philosophico

Ad d. Sept: horis matutinis.

Philos.

C.
66

REGIOMONTI,
Typis Reußneri M. DC. XLIII.

Serenissimæ Regiæ Majestatis Dan:
Norweg: &c. Secretario fide-
lissimo

Viro Clarissimo Consultissimo,

Dn. JOHANNI LEONHARDO
CLAINIO.

Viro Spectatissimo, Prudentissimo,

Dn. SEBASTIANO Goldschmidt /
Senatori Reip: Rendesburgensis
meritissimo.

Viro Clarissimo ac Doctissimo

Dn. JOHANNI HÄMERICHIO
Scholæ Rendesburgensis Rectori
fidelissimo.

Viro Integerrimo

Dn. JOHANNI WILHELMO
HUSSENIO, Civi apud Glückstadien-
ses primario.

Dn: Affini, Avunculo, promotoribus
suis honorandis: Præceptor olim fi-
deliss: jam amico suspicioendo, ut &
Parenti suo longè charissimo

*Disputationem hancè philosophicam
officiosè offere*

**Matthias VVilhelmus Hus-
senius. Resp:**

S. I.

Mnis Ars, omnis methodus, omnis actio, & omnis ~~actio~~ sive prælectionis habet sibi finem quendam propositum, quem tanquam bonum suum expetit: hoc sensu incipit Aristot: librum i. Eth. Nicom. c. i. & cap. 5. per inductionem sumi posse monstrat, quod bonum cuiusq; Artis præelectionis & actionis sit id, cuius gratia aguntur & expetuntur reliqua, hoc ipsum verò esse finem, cum finis gratiâ reliqua agantur, ubi perinde erit sive quis artem dicat expetere sive cum qui artem habet quatenus scilicet habet, aut quatenus eâ utitur, ita in cæteris. Similiter lib. i. M. M. c. i illud considerandum esse dicit, quod omnis scientiæ & facultatis finis aliquis sit, qui bonus sit, cum nulla scientia & nulla facultas sit mali gratiâ, Alicujus siquidem causa, quod videtur bonum, omnes expetunt & agunt omnia. lib. i. pol. c. i.

S. 2. Hinc infert Aristot: quod bonum rectè à nonnullis pronunciatum fuerit: Quod omnia expetunt. Hoc tamen non ita est intelligendum, quasi unum aliquid detur singulare bonum, quod ab omnibus rebus expetatur, Nam singula suum vel proprium bonum expetunt, ut oculus visionem, corpus

A

sanita-

sanitatent, atq; ita in aliis lib. i. Eud: c. 8. Unde et-
jam concluditur in præsenti textu, lib. i. Ethic: c. 1.
Multos esse fines sive multa bona, cum multæ sint Ar-
tes, scientiæ, actiones. Bonum enim in arte Medi-
ca est sanitas in ædificatoria domus, in aliis aliud,
in omni vero actione & præelectione finis est bo-
num, cuius gratiâ aguutur cætera c. 5. lib. i. Eth:
Nico: Quia vero bonum multis modis dicitur juxta
librum i. Top. c. 15. ideoq; multæ aliae descriptiones
boni adduntur lib. i. Rhet: c. 6. & 7. inter alia dicitur
bonum esse quod omnia expeterent, si mentem
reciperent; vel quod singulis mens & pruden-
tia dictaret illud singulis futurum esse bonum;
item quod propter se elitur, & non propter a-
liud; & cuius gratiâ eliguntur alia: Item quod ef-
ficit aut conservat talia: Item quod tollit aut im-
pedit ea, quæ bono sunt contraria.

§. 3. Inter fines Artium, Scientiarum, Faculta-
tum &c. hoc discrimen facit Philosophus, quod
alii fines in operatione ipsa consistant; alii in o-
pere per operationem producto, exempla cum hic
desint peti possint ex lib. 2. Eud. c. 1. lib. i. M. M. c. 3.
lib. 9. Metaph. c. 6. Facultatis videndi finis est ope-
ratio, actus scil: videndi, ita scientiæ mathematicæ fi-
nis est operatio, puta contemplatio: Artis vero ædi-
ficatoriæ Finis est domus, tanquam opus non ædifi-
catio, ita Artis medicæ finis non est operatio, actus
scil: medendi vel sanandi, sed sanitas quæ est opus per
operationem productum. Ubi notandum quod ope-
ratio, per quam opus aliquod producitur, sit propter
illud

illud opus, quodq; opus propterea sit melius tali operatione, quæ scil: est propter ipsum, melior enim est sanitas, quam actio medendi & sanandi lib. 3. Top. C. I.

§. 4. Ex lib. 2. Phys: C. 2. triplicis generis artes constitui possunt, quarum aliæ sunt materiam facientes aut præparantes, ut corium, lanam, lignum & similia, aut elaborantes & instrumenta facientes, ut plectra frena, gubernaculæ navis &c. 2. Aliæ instrumentis sive elaboratâ materiâ utentes, ut i cœstris utitur freno ephippio, Nauclerus gubernaculo. 3. Aliæ Architectonicæ. Architectonica secundum analogiam & metaphoram dicitur omnis Ars, ad cuius finem ordinati sunt fines aliarum Artium, quæq; propterea illis præscribit, ut ipsa finem suum assicquatur reliquarum ministerio, quæ ipsi subordinatae sunt. Ita in bello, in navigatione, in turris, navis, ædificij constructione datur Ars architectonica. Ars etiam utens quoddammodo est architectonica, quia ad ipsam ordinatus est finis præparantis & elaborantis instrumenta, semper autem finis illius artis, ad quem ordinatus est finis alterius artis, magis eligitur & melior habetur e. g. frenefactoriæ & ephippiariæ finis ordinatus est ad finem artis cœstris, cœstris finis ordinatus est ad finem artis militaris, militaris ad finem Ducis bellici, qui est velut Architectus, finis itaq; Ducis bellici erit præstantior fine artis militaris, artis militaris finis est melior fine artis cœstris, cœstris finis est melior fine ephippiariæ. Et semper quidem Architectonicæ artis finis est melior finibus artium subordinatarum. Inter scientias & facultates operandi simili modo se res habebit, nam unius scientiæ finis ordinatus est ad finem alterius & inter scientias similiter dantur Architectoni-

MSB 139

A 2

ca

cæ & suo modo utentes, unde harum finis erunt prae-stantiores finibus subordinatarum.

§. 5. Ex iis quæ §. 1. & 2. dicta sunt colligit Arist. lib. 1. Eth. ad Nicom. c. 1. & 5. si quis detur finis omnium actionum humanarum, cuius causa omnia agantur & expetantur, quiq; propter se expetatur & non propter aliud ab homine putâ, quatenus homo est, eum futurum esse bonum humanum & practicum absolutè dictum, item bonum humanum summum, optimum & ultimum, ut enim cuiusq; artificis, omnisq; agendis finis est bonum ejus, cuius gratiâ expetit reliqua, ita finis hominis erit bonum ejus, illud verò bonum erit ultimum inter practica, quia finis semper est ultimum quid, terminus & extremum. lib. 2. Metaph: C. 2. lib. 5. C. 16. lib. 3. Phys: c. 9. lib. 1. pol. c. 9. Non omne autem extremum meretur nomen finis, sed id quod est optimum & ratione perfectionis & bonitatis summum. lib. 2. phys. c. 2. lib. 6. Top. C. 9. quum propter ipsum reliqua sint bona & eligenda, quæ scilicet ad ipsum tendunt §. 1. & 2. hinc ex definitione finis reliqua bona esse monstramus, sicut ex definitione sanitatis cibum, medicamenta tempus &c. sana esse monstrantur lib. 1. Eud. c. ult: finis enim est optimum tanquam finis, Nam presupponitur finem esse optimum & ultimum, cuius gratia sint reliqua omnia. lib. 2. Eud. C. 1.

§. 6. Quemadmodum verò in scientia de arte medica presupponitur & non monstratur, esse finem quendam.

S A

quendam medici, sive esse bonum quoddam, cùjus
 gratiâ omnia agat medicus, quod scilicet dicitur sanitas,
 similiter in aliis scientiis practicis: ita hoc loco præ-
 supponi posset, sine probatione esse finem quendam
 hominis, sive bonum humanum, cuius gratiâ homo
 omnia agat, quod dicitur beatitudo humana, sive bene
 agere & bene vivere ut homo: potest tamen hoc se-
 quentibus etiam rationibus seu modis declarari: I. Ex
 ratione appetitus humani: infinitum fine caret,
 natura vero finem quaerit, & propterea vitat, ne
 in infinitum progrediatur, alias frustra erit.
 lib. I. de gen: Animal: c. I. vide lib. 3. phys. c. 6. & 7.
 hæc autem est animalium natura, sentire, appetere &
 agere, id quod sibi bonum est, unde neque appetitus a-
 nimalium in genere neque appetitus humanus frustra e-
 git, quod si non est frustra voluntas, quæ est appetitus
 humanus, necessum est, ut unum ex agendis propter
 alterum & hoc propter tertium & tertium propter
 quartum, & quartum propter quintum exspectat, do-
 nec ad extremum quendam terminum & finem perve-
 nit, quem non amplius exspectat propter aliud, sed pro-
 pter scilicet tanquam summum & ultimum bonum, si vero
 unum post alterum exspectando in infinitum progredi-
 atur, frustra erit, atque ita tota natura humana frustra
 erit, quia si voluntas est frustra, reliqua quæ sunt pro-
 pter ipsam itidem frustra erunt. Verum frustra esse, &
 naturam esse contradictionem involvit, natura enim
 est & agit propter finem, quem etiam assequitur, licet
 non in omnibus individuis, quod frustra est vel agit,
 non est vel non agit propter finem, vel non attingit
 finem. vid. lib. 2. Phys: c. 6. & 2. longè maiorem con-
 tradictionem importat voluntatem esse & frustra esse:

A 3

Volun-

Voluntas enim humana est appetitus ejus rei, cuius causâ intellectus ratiocinatur & deliberat, id autem, cuius causa est finis, voluntas ergo erit appetitus finis. lib. 3. Eth. Nic: c. 4. quod vero frustra est non habet finem. 2. Ex ratione finis humani, qui est ultimum illorum, quæ appetuntur ab homine, si verò non datur finis actionum humanarum, sed unum post alterum appetitur in infinitum ab homine, nihil erit bonum homini, nam propter finem reliqua sunt bona, sive diligenda, unde fine sublatu etiam reliquorum bonitas tolletur, frustra enim erunt omnia, atq; ita etiam objectum voluntatis sublatum erit, quod est Bonum. 3. Ex ratione Actionum humanarum, nam qui agit secundum intellectum, alicujus causa agit quod est finis & terminus, alias non erit intellectus in actionibus hominum, neq; enim ageret homo ut intelligens sed potius ut stultus, nisi ad finem se pervenire posse inteligeret. vid. lib. 2. Met: c. 2.

S 7. Quamvis autem voluntatis objectum absolute loquendo sit verum bonum humanum, sive verus hominis finis, quem etiam prudentis & virtuosí voluntas tanquam scopum sibi propositum habet, Voluntas tamen vitiosorum non habet hanc finem sibi propositum, quia vitiosus appetitus sensitivus pravis affectionibus fucum obducit intellectui, quo minus videre possit verum bonum & verum finem, uti ægrotorum sensui, quæ non sunt amara, amara, & quæ non sunt dulcia, dulcia saepe videntur, ita horum intellectui quæ non sunt bona, bona, & quæ sunt bona molesta videntur & mala, hinc pervertitur voluntas una cum mente, ut præter naturam suam appetat pro bono humano, bonum apparens, uti verò homini sano dulcia videntur

tūr ea, quæ reverā dulcia sunt, ita prudenti, & virtuo-
so homini etiam bona videntur ; quæ reverā bona
sunt, hinc talia etiam vult, & verum finem expetit. vid.
lib. 3. Eth: Nicom: c. 6. lib. 6. c. 5. & 13. lib. 2. Eud: c.
10. Quæcunq; itaq; de voluntate absolute dicta sunt,
illa de voluntate humana etiam absolute intelligenda
erunt, de voluntate perversā & corruptā, qualis est vi-
tiosorum non nisi cum addito finem scil: reverā bo-
num appetit, voluntas absolute dicta hoc est perfecta
& incorrupta, finem apparenter bonum corrupta.
Quemadmodum Medicina non dicitur esse frustra sed
propter finem esse, licet hic vel ille imprudens vel in-
doctus Medicus vel circumforaneus, eum non habeat
propositum, vel non recte propositum, licet etiam
propter varia impedimenta prudens & doctus Medi-
cus, non raro finem illius non assequatur, ita neq; vo-
luntas dicetur esse frustra, licet non omnis homo asse-
quatur finem ejus, vel non integrum, vel non habeat
eum propositum. vid. lib. 7. Pol. c. 8. & 13.

§. 8. Omnis interim hominis voluntas, qui
modo ex deliberato consilio vivere potest, sco-
pum sibi quendam bene vivendi habet proposi-
tum, aut honorem aut gloriam aut divitias aut
eruditionem &c. ad quem respiciens agit, insignis
siquidem stultitiae indicium est vitam non ordi-
nasse ad finem. lib. 1. Eud. c. 2. Neq; verò delibe-
rare poterit de vita instituenda, qui non habet
propositum finem. lib. 2. Eud. c. 10.

§. 9. Quod si quis reverā bene & beatè vivere vo-
lit ut homo, necessū erit ut duo se recte habeant, sicuti
in

in omnibus artibus duo illa recte constituta esse oportet. 1. quidem finis & scopus, 2. Actiones quae sunt ad finem. lib. 2. Eud. c. 11. lib. 7. Polit. c. 13. In altero enim horum vel in utroq; error committi sollet. Primum autem omnium necessum erit, ut finis verus recte constituatur, quod nisi fiat, cetera omnia non recte se habebunt, non poterit autem constitui, nisi prius verè cognoscatur, cognitio itaq; finis maximum afferret ad recte agendum & bene vivendum momentum, hinc operam dandam monet Arist: lib. 1. Eth: Nic: c. 2. ut duo vel tria sequentia cognoscantur 1. Cujus scientiae sit finem ultimum actionum humanarum considerare, 2. Quis sit verus finis sive in quo consistat, 3. Cujus Facultatis sit eum comparare, Horum primum aliquanto prolixius perpendere nobis est propositum ex doctrinâ Aristotelis, uti nos eam explicari posse putamus, salvâ tamen aliorum doctrinâ & sententiâ, si forte in uno & altero dissenserimus.

§. 10. Extrâ dubium est quod finem actionum humanarum considerare non sit scientiae alicujus Theoreticæ, illud potius quærendum, cui ex scientiis practicis hoc de jure competit, Ex §. 4. promptè responderi poterit, quod illius scientiae sit de fine ultimo actionum humanarum agere, ad cujus finem tendunt fines omnium scientiarum practicarum reliquarum, quæq; propterea prescribit, sive imperat iis omnibus tanquam principalissima inter illas & domina, ut illarum ministerio ad finem suum perveniat, talis verò est scientia politica ad hujus enim finem ordinati sunt omnium scientiarum practicarum fines, quæ etiam nobilissimis ex illis imperat, iisq; suo modo utitur, quales sunt Rhetorica, Oeconomica, Architectonica, nautica,

155.

tica, militaris & Architectonica propriè dicta, politica
itaq; primò omnium finem cognoscet & considerabit,
ut intuitu hujus præscribere & imperare possit, atq; n-
le finis erit sumnum bonum humanum, quia is est ul-
timum & optimum actionum humanarum.

§. II. Unde etiam manifestum evadit, quod 1.
Summi boni humani consideratio sit prima pars poli-
ticæ, quodq; 2. Disciplina illa, quam vocamus Ethica-
cam sit prima pars politicæ, Nam Ethica est disciplina
de summo hominis bono, ad quod reliqua, quæ in E-
thicis per tractantur, pertinent & referuntur, Nam
Virtus moralis & prudentia ad definitionem summi
boni pertinent & sunt facultates summum bonum
comparantes & obtinentes. Amicitia est conjuncta
cum Virtutibus moralibus, & est necessarium ad S. B.
obtinendum requisitum, Voluptas conjuncta est cum
summo bono, reliqua ad quatuor hæc de quibus lib. 10.
Eth. Nic. C. ult: in Ethicis actum esse dicitur, reducun-
tur: utrumq; quod diximus sequentibus testimonijs
Aristotelis confirmamus.

§. 12. Lib. 1. Eth. Nic. C. 2. dicit, Quod finem
ultimum omnium actionum humanarum consi-
derare sit politicæ, quippe quæ sit principalissima
& maximè Architectonica inter scientias practi-
cas, cum hæc præscribat quas scientias in Civita-
tibus esse oporteat & quas quisq; discere debeat,
& quo usq; imprimis cum videamus etiam ma-
ximè honorabiles facultates huic esse subordina-
tas Rheticam &c. Cum enim hæc i. reliquis
scientijs practicis utatur (ad similitudinem artis u-
tentis)

tentis) 2. leges ferat de agendis & omittendis
(ad normam artis Architectonicæ) hujus finis com-
prehendet sub se fines reliquarum, quare hic erit
bonum humannm & mox subjungit se in præsen-
ti methodo (in lib: putà Eth: Nic:) agere velle de
totius gentis vel Civitatis bono cum methodus
illa sit politica. Cap: 4. dicit, se explicare velle
quodnam sit illud bonum. Quod politica, expetit
& quodnam sit summum bonum practicum c. 9.
dicit quod Politicæ finem optimū bonū posuerit
&c. Cap: 13. dicit quod verus Politicus circa bea-
titudinem humanam maximè sit occupatus &
quod consideratio beatitudinis sive boni humani
sit politicæ. lib: a. 1. M. M. C. 1. adhuc clarius no-
stram sententiam explicat, quia, inquit, 'nobis pro-
posuimus dicere de moribus, prius consideran-
dum erit, cuius (disciplinæ) pars sint mores: Bre-
viter igitur dicendo videntur non esse pars alte-
rius, quam politicæ nihil enim in politicis agere
potest, qui non est in moribus virtuosus, ideoq;
tractatio de moribus pars est, ut videtur, & prin-
cipium politicæ, in universum autem tractatio
hæc jure mihi non Ethica sed politica appellanda
videtur, & postea eodem capite, si omnium facul-
tatum, inquit, bonus est finis manifestum est,
quod optimæ finis sit optimus, politica vero est
optima. E. finis ejus erit optimum bonum. De
bono igitur erit dicendum nobis, non quidem de

eo

157.

eo quod simpliciter est bonum, sed de nobis bono, non de divino bono, sed de bono politico si-
ve Civili. lib: I. Rhet: C. 2. justum esse dicit ut tra-
ctatio de moribus dicatur politica. lib: a. 10. Eth:
C. ult: in fine connectit libros Ethicos cum libris po-
liticis, dicens; se velle jam de legibus ferendis & in
universum de politica agere, ut ita Philosophia hu-
mana absolvatur. Vid: etiam lib: I. Eud: C. 10. lib: 3.
pol: C. 12. & 6. lib: 7. C. 13. lib: 2. C. I.

§. 13. Duæ itaq; partes commode constitui poto-
runt politicæ, quarum prima aget de summo bono hu-
mano coeterisq;, quæ huc pertinent, Vid: §. II. Altera
de optima Reipubl: forma, aliisq; tum bonis tum ma-
lis Rebus publicis & de reliquis quæ huc referuntur.
Illa discriminis gratiâ Ethica dici poterit, & Ethico-
rum nomine sæpius venit apud Aristot: ut lib: 3 poli-
tic: C. 9. lib: 2. C. 2. lib: 4. C. 11. lib: 7. C. 13. Hæc verò
potest dici & dicitur politica nomine generali vel to-
tius, sed hoc non volumus quasi Ethica sit pars hujus
alterius partis politicæ, ita enim pars, opposita esset
oppositæ partis pars, sed hoc volumus quod politica
tota amplior sit, ita ut Politica specialiter ita dicta sit
tantum altera ejus pars & quidem posterior, Commu-
nis verò illa doctrina, quod in practicis disciplinis pri-
mum agendum sit de fine, deinde verò de mediis quæ
faciunt ad finis consecutionem, in nostra divisione
Politicæ etiam observatur. Quando enim in parte
posteriori agitur de optimâ Reip: formâ, tunc agitur
de mediis & requisitis, quæ faciunt ad finem humanum
obtinendum & conservandum, siquidem sufficientia,
quæ requiritur ad agendum secundum virtutem per-

B 2

fectam

*Ethica non est pars Poli-
tici, sed specialiter sic dicta.*

fectam est perfectio Civitatis: Virtutes vero morales
& prudentia non sunt media ad summum bonum co-
sensu, quo medicamenta dicuntur media ad sanitatem,
sed potius sunt facultates, causae efficientes vel agen-
tes summi boni, quae mediis seu instrumentis utuntur,
robore, opibus, amicorum operâ &c. lib: I. Pol. C. 4.
lib: I. Eth: c. 9. lib: 7 Pol: C. 8. ad finem obtainendum,
prudentia præscribendo, virtus agendo.

§. 14. Huic verò doctrinæ nihil magis adversari
 videatur, quam si quis putet summum bonum huma-
 num in Ethicis considerari in abstracto, prout scil: in-
 differenter se habet ad statum solitarium, Civilem &
 domesticum. In politicis v. id restringi & applicari
 ad statum civilem, in Oeconomicis ad Domesticum.
 Sed hæc sententia non videtur esse conformis doctri-
 næ Aristotelis, quam nos explicandam suscepimus.
 Nam præter ea quæ dicta sunt de scientia maximè Ar-
 chitectonica & fine ejus 1. Solitario & Eremitæ juxta
 Aristot: non competit beatitudo humana. 2. Bonum
 humanum restrictum est ad Civitatem, est enim bo-
 num civile, uti etiam vocatur. lib. I. M. M. C. I.
 3. Oeconomica suo fine subordinata est fini politicæ
 & per consequens Oeconomica non habet per se & im-
 mediate pro fine summum bonum humanum, hocce-
 nim soli competit politicæ, Oeconomica tamen quam
 proximè illud attingit, de tribus itaq; hisce nobis a-
 gendum esse videtur.

§. 15. Primum quivis facile concedet, & dicitur
 lib. I. Eth: Nic: C. 5. & 9. lib. 9. c. 9. Unde enim soli-
 carius sumet omnia illa media, quæ ad bene vivendum
 requiruntur, in quorum comparatione universa labo-
 rat Civitas? Quomodo solusea defendet? cum quibus
 amicè

amicè vivet? cum tamen sine amicis nemo vitam
humanam expeteret, etiam si omnis generis bo-
nis abundaret. lib. 8. Eth; Nic: c. 1. Erga quos libe-
ralitatem, mansuetudinem, justitiam exercebit? Quo-
modo & cum quibus fortiter pro patria pugnabit? In
summa inter quos prudenter conversabitur? a quibus
& inter quos prudentiam discet? Ne temperantiam
quidem exercere poterit, ex necessitate siquidem a
voluptatibus corporis immodicis abstinebit, quod
non est temperantia, temperanti enim opus est licen-
tia & facultate lib: 10. Eth: C. 8. Ipsa quoq; tempe-
rantia quatenus sub justitia universali comprehendi-
tur ad Civitatem respectum involvit vid. lib. 7. Pol:
Q. 15. Si verò nihil ex hisce quod laudabile sit agit so-
litarius, beatitudo humana ipsi non competit, ipsa
potius vita ei molesta erit. lib. 9. Eth: C. 9.

§. 16. Alterum quod scil: bonum humanum
sit bonum civile ex hominis naturâ probari potest.
Aristot: lib: 1. Hist: anim: Cap. 1. Inter varia ani-
malium genera docet, alia per naturam suam vive-
re vitam solitariam, ut multa si non omnia ex avi-
bus, quadrupedibus & piscibus rapacia. Alia grega-
tilem quæ scil: simul natant, volitant, ambulant, ut vi-
ctum in eodem loco quærant & sumant, ut grues oves
&c. Alia civilem quæ scil: unum quoddam omni-
bus commune opus elaborant: vel quorum multa
partito labore comparant ea, quæ ad vivendum vel
bene vivendum communiter omnibus sunt necessaria
ut Apes, formicæ, Vespæ. Homo verò per natu-
ram suam magis esse dicitur animal civile quam
apes

apes vel ullum animal gregatile, lib. i. Pol. c. 2. lib. i. Eth. C. 5. lib. 9. c. 9. Hinc vita hominis per natu-
ram humanam ordinata erit ad societatem Civi-
lem, & in ea vivere jam tum erit requisitum quoddam
ad beatam vitam humanam vel particula ejus lib. 3.
Pol. c. 6. Quemadmodum enim apes instinctu & ap-
petitu naturæ suæ cum sui similibus in tanta copia con-
gregatur, ut conjunctâ & partitâ operâ ea comparen-
tur, quæ ad vivendum & bene vivendum sunt neces-
saria apibus, quod à singulis fieri non posset: Ita ho-
mo naturali appetitu incitatur, ut cum sui similibus in
maximâ vivat societate, quæ civitas dicitur, quò varia
illa quæ ad beatè vivendum homini sunt necessaria,
quæq; ab uno comparari & defendi nequeunt, à mul-
tis comparentur & custodiantur, ut ita homo habeat
omnium illorum, quæ ad beatè vivendum requirun-
tur, ~~αὐτάρκεια~~ sive sufficientiam. lib. i. Eth. C. 5. 9 11.
(Cap. 7. 8. 10.) Animalis verò Civilis bonum est Ci-
vile, hoc est tale, ad quod tanquam communem fi-
nem multa operantur, sive quod communiter o-
mnibus in eadem Societate viventibus expedit.
lib. 3. pol. c. 12. Homo verò est animal Civile, quia
actiones ejus sunt civiles h. e. tales, quæ cum aliorum
multorum actionibus in eadem Societate viventibus
tendunt ad ultimum quendam & communem finem,
qui à singulis solitariam vitam de gentibus obtineri
nequit, hominis ergo bonum erit civile, omnes verò
hominum actiones ad bene vivendum suscepas esse
tales manifestum est per inductionem, si quis perpen-
dat singularum Artium & Virtutum operationes,
quomodo scil: ad bene vivendum, tanquam commu-
nem

nem finem in societate civili omnes ordinatae sunt.
Sed non ex actionibus tantum humanis colligere li-
cet, hominem natura esse animal civile & bonum hu-
manum esse civile bonum, sed etiam 1. Ex Societatum
subordinatione & civitatis ratione. 2. Ex ratione ju-
ris absolute dicti. 3. Ex oratione juris potissimum in-
terprete. 4. Ex Amicitia absolute dicta. 5. Ex Virtu-
tibus perfectis.

§. 17. Societas est conjunctio duorum vel plu-
rium ad unum finem tendentium, qui unum quiddam
ad minimum & idem habent commune cuius vel æ-
qualiter vel inæqualiter sunt participes. lib. 7. Pol. c. 8.
ita Societas est inter Patrem & filium, dominum &
servum, item inter una militantes vel communis com-
modi gratiâ navigantes, inter ludentes etiam & simul
edentes communis jucunditatis gratiâ. Omnis itaq;
societas est propter finem quendam, vel propter
bonum quoddam & reliquarum quidem societa-
tum bonarum, in primis naturalium fines ordi-
nati sunt ad finem principalissimæ societatis &
quæ reliquias omnes complectitur, iisq; imperat.
Hujus propterea finis etiam erit principalissimū
bonum, principalissima verò societas dicitur so-
cietas civilis, uno vocabulo Civitas, hæc itaq;
pro fine habebit principalissimum bonorum,
quæ à societatibus obtineri possunt, quod propte-
rea erit bonum Civitatis, sive Civile lib. 1. Pol. c.
1. lib. 3. c. 12 lib. 7. c. 1. Reliquarum autem societa-
tum finis est vel utile aliquid ad bene vivendum, vel
aliquid quod iucundum est in vita, quod itidem utile
esse

esse monstratur ad bene vivendum. lib. 10. Eth. c. 6.
bene vivere itaq; erit finis ad quem ordinantur fines
omnium reliquarum societatum & per consequens be-
nē vivere erit finis principalissimæ societatis adeoq;
bonum Civitatis, cuius membra vel partes esse
dicuntur reliqua societates omnes lib. 8. Eth. c. 11.

§. 18. Non tantū autem fines societatum reli-
quarum tendunt ad finem Civitatis, sed etiam Civitas
absolutè loquendo nascitur vel nata est ex Societati-
bus naturalibus primis, quæ dicuntur principia Civi-
tatis, seminaria & origo Rerum publ: lib. 1. Offic. c. 2.
lib. 1. Pol. c. 2. sequenti modo. Mas & fœmina ut in
aliis animalibus ita etiam in hominibus naturæ insti-
tu conjunguntur sine proæfisi ad procreationem fi-
milis, ut species conservetur, hæc itaq; erit prima so-
cietas naturalis, procreatis autem liberis oritur secun-
da inter Parentes & liberos, quibus si adjungatur so-
cietas inter Dominum & servum habetur perfecta do-
mus, quæ & societas ad quotidianum vitæ usum insti-
tuta secundum naturam. Quando vero liberi rursus
conjunguntur, ut alios procreent, inde oritur nova
domus, quasi domus prioris colonia, unde major ad-
huc constituitur Societas, quæ dicitur vicus, Vicus e-
nīm naturalis est societas ex avo, patre filiis & filio-
rum filiis, ad vitæ usum sed non quotidianum institu-
ta inter liberos scilicet homines, quæ a seniore guber-
nat ad bene vivendum, sed hæc nondum est suffici-
ens ad beatam vitam obtainendam, quando vero ex
multis vicis tanta iam conflatur Societas, quæ suffici-
ens est ad omnia ea, quæ ad bene vivendum sunt ne-
cessaria, hæc est perfecta jam societas, quæ Civitas di-
citur. Civitas itaq; nata est, ut homines essent &
vive-

v. d. Difff. Ethic. p. 120.

viverent vitam civilem , est verò ut bene vivant.
 Quemadmodum singuli homines nascuntur ut vivant, sunt verò & vivunt, ut bene vivant. Hinc Civitatem naturā esse Aristot: infert, ita ut Civitas et jam singulis hominibus sit prior natura, quia Civitas est totum, singuli homines sunt partes ejus, totum autem naturā prius est partibus, quia partes sunt totius gratiā, ut aliquid in toto præstent officium, quemadmodum oculi, manus, pedes in toto homine, unde et jam pars extra suum totum non nisi æquivocè prius nomen retinet, imprimis si officium suum in toto præstare amplius nequeat, ut manus abscissa, oculus erutus. Si quis verò quærat, quomodo omnis Civitas sit naturā, quemadmodum Aristoteles loquitur, ei ex lib. I. Pol: C 2. responderi potest : Quia Civitas est finis naturalium societatum primarum , quem natura continua generatione obtinet: quemadmodum enim una pars animalis à naturā generatur post alteram, donec totum sit perfectum : ita una societas à naturā generatur post alteram , donec perfecta inde societas fiat, quæ est totum forma , & finis reliquarum societatum naturalium , tanquam partium : Perfectio verò & intrinsecus term inus Civitatis est omnium rerum sufficientia ad vitam beatam , quæ est finis Civitatis sed hic jam non est à naturā, sed à prudentia, virtute morali & ~~προσαρέστη~~ videndum verò ne quis pio Civitate habeat, quod non est, vel nondum est , vel non est absolute dicta, vel non una Civitas, & ne confundantur ea, quæ accidunt Civitati cum ipsa Civitate. Neq; existimandum quod ex quavis colluvie hominum & in quovis loco possit fieri Civitas, necessum enim est, ut qui societatem Civilem inire appetunt,

C

ex

ex communis lingua & moribus ad minimum sentiant;
scilicet ex uno esse natos & propter communionem linguæ,
sanguinis & morum, ad unam & bene vivendum esse aptos, hic enim sensus excitat amorem civilem, qui cum
naturalis sit & principium Civitatum omnium, omnium
Civitatum principium erit naturale, & ita ipsæ
quoque omnes erunt naturæ, quia principium omnium
est naturale, quemadmodum conjugia sunt naturæ,
quia primus amor est naturæ, sine proæfisi qui con-
jungendi vim habet: Quibus adde, quod quemadmo-
dum corpora & mores hominum nata sunt ad societa-
tem conjungalem; ita etiam corpus anima & mores
hominum nata sunt aliorum ad imperandum aliorum
ad obtemperandum aliorum ad hoc aliorum ad illud
in societate Civili agendum, quæ omnia hominem
naturæ esse animal Civile itemque Civitates esse naturæ
arguant.

§. 19. Homo itaque vivens in societate Civili erit
actu secundo, homo, quia vivit ut homo, separatus
autem à societate Civili, vel planè non vivit, ut ho-
mo, sicut nullis hominibus degat, vel imperfecte,
sicut quibusdam vivat, atque ille quidem, qui cum
nullis hominibus vivit, vel per naturam suam talis erit,
ut cum hominibus tamen vivere possit, atque hic erit
actu primo homo, vel ut non possit, talis vero quia
per naturam suam non est aptus ad societatem Civilem
neque ad amicitiam aptus erit, neque ad jus observan-
dum, uti infra audiemus, ad meliorum ergo vel ad de-
teriorum vitam aptus erit per naturam, Ad meliorem
si sine aliorum hominum auxilio vivere possit, vitam
contemplativam quod homini in hac mortalitate à na-
tura de negatum esse puto; Vid: lib. 19, Eth: Nic: C. 9.

Ad

Ad deteriorem, si gigantis & Cyclopis instar in antro
habitare malit, & ex rapta vivere, juris & jugi omnis
impatiens. Alia ratio est illorum, qui propter for-
tuinam à Civitate sunt exclusi uti jam fuit dictum.
Homo itaq; est animal Civile, quia ad Civitatem na-
tus est, & non vivit ut homo, nisi sit membrum Civi-
tatis, & Bonum humanum similiter est Civile, quia
homo est propter civitatem, Civitas vero propter bo-
num humanum.

§. 20. In omni vero societate jus quoddam obser-
vari oportet, ut scil: finis obtineatur & æquales æqua-
lia, & inæquales socii inæqualia consequantur secun-
dum proportionem, jus enim sociates continet,
alias dissolverentur lib. 5. Eth: C. 8. Unde etiam juris
societas domum facere dicitur & civitatem lib. 1.
Pol: C. 2. & justitia civilis & socialis res esse doce-
tur loc. cit. & lib. 3. Pol. C. 13. Jus vero cujuscunq; so-
cietatis est propter finem illius, propter ea n. jus ob-
servant, ut de fine vel propter finem aliquid conse-
quantur singuli. Cum itaq; omnium reliquarum so-
cietatum fines ordinati sint ad finem societatis Civilis,
jus etiam reliquarum ordinatum erit ad civitatem &
finem ejus, hinc civitatis jus erit jus absolute dictum
quod Aristot: de jure particulari expressè affirmat.
lib. 5. Eth: Nic: C. 10. Non est ignorandum, dicit,
jus id quod quærimus & simpliciter jus esse, & jus
civile. Est autem jus tale inter homines liberos,
& proportione vel numero æquales, qui scil: so-
cietatem vitæ inierunt, ut haberent omnium re-
rum sufficientiam. Et postea docet jus inter Pa-
trem & filium, Dominum & servum, Maritum

C 2

Uxo-

Uxorem, non esse jus absolute dictum, sed ei simile. Deinde verò jus civile dividit in naturale & legitimum. Similitè de jure universali docet, quod illud civitatem respiciat. C. 3. hinc etiam justitia dicitur esse virtus civilis. lib. 1. Pol. C. 2. quam reliquæ virtutes sequuntur, quatenus scilicet nomine justitiae appellantur. lib. 3. pol. C. 13. & præced: C. 12. dixit jus esse bonum civile, quod communiter omnibus expedit, si itaq; jus humanum absolutè dictum est jus civile etiam hominis natura erit Civilis. Cui jus illud est accommodatum & bonum humanum, quod mediante jure civili obtinetur civile bonum erit.

§. 21. Vox ad significandum ea, quæ præsentī tempore jucunda & molesta sunt, multis animalibus brutis data est, quia talia etiam sentire possunt ratione destituta. Ita pulli absentiam matris, famem frigus &c. molesta esse sentiunt & voce indicant, & molestia quæ est in ira, & metu voce indicatur à multis, Multa etiam animalia sentientia jucunditatē affectus veneri peculiari eam voce significant in congressibus, ut sues. capri &c.: Quemadmodum etiam ranarum mares olo-lygine suā fœminas ad coitum invitare scribuntur.

Conf. Plin. L. 6. II. Hal.
M. p. c. 57. f. m. 229 &
230. Ed. I. Daleumy.

lib. 4. Hist: anim: C. 9. Solus autem homo ex præteritorum memoriâ universalia facere, & ex universalibus, quæ ad finem suum utilia vel noxia sunt futura colligere potest: Hinc etiam solus justa & injusta discernere valet, quia hæc sub utilib⁹ comprehenduntur, quæ enim justa sunt, illa ad benē vivendum maximè sunt utilia, contrario modo se habent injusta lib. 5.

lib. 5. Eth: Nic: C. 3. lib. 8. C. 11. Ad utile verò exprimendum variæ requiruntur voces ex instituto significantes. Alia enim finem, alia id quod est utile ad finem, alia tempus, quo quid est utile, alia personam, & alia aliud exprimet ex diversis verò vocibus connexis, quarum singulæ suam habent significacionem, fit vox composita, quæ dicitur oratio, hinc oratio soli homini à naturâ data est, ut unus alteri, quæ utilia videntur vel noxia, ad bene vivendum, justa vel injusta significaret, quemadmodum autem lingua, quæ ad gustandum & necessaria est & data, ad sublimiores etiam usus adhibetur, ad vocem scil: articulandam & loquendam, ita oratio necessaria est, & data esse ab Aristot: dicitur homini à natura ad significandum ea, quæ justa sunt, & ad finem hominis obtinendum utilia, vel noxia, cirea qualia etiam oratio forensis versatur. Deinde verò etiam ad sublimiores usus adhibetur oratio, ad docendum; laudandum & celebrandum Deum. Hoc certum est, vitam contemplativam esse, & sui finis participem fieri posse sine oratione, uti in spiritibus videre est. Vita autem Ciuilis humana, non potest sine oratione finem suum obtinere, nisi enim alter alteri oratione indicet quid putet, velit & quid imperet, quomodo ad cōmūnem finem operabuntur? Ad vitam solitariam & gregatilē nihil opus est oratione, neq; tamen ad omnem vitam Civilem, nam non opus est ad eam, in qua jam tum quilibet agens uovit ex instinctu naturæ, quid sit agendum, ut apes, sed ad eam, in qua non quivis statim novit quid sit agendum, sed tantum seniores & prudentes, qui experientiam habent, talis autem est vita humana. Quia itaq; oratio per se ad vitam ciuilem ordinata, data est homini

mini à naturâ, ad bonum civile obtainendum, ad reliqua per accidens, necessum est hominem vel per se & naturam suam esse animal ciuile, vel per accidens, sed non per accidens, quid enim homo per se erit? homo itaq; per se & quatenus homo dicitur erit animal ciuile, quod ex universalibus, de utilibus & noxiis ad finem societatis ciuilis ratiocinatur, & de quibus deliberravit, ea oratione aliis significat. Est quidem homo etiam viuens vegetarium, sensituum & diuinum, sed non quatenus homo dicitur, item homo est sutor, sartor, medicus &c: sed non omnis, neq; per naturam, neq; quatenus homo dicitur sed tantum per accidens, quatenus autem homo dicitur, eatus ratiocinatione siue deliberatione & oratione præditus est, quæ duo sunt solius hominis, & vinculum esse dicuntur societatis humanæ, hominemq; à brutis maxime distingue. re lib. I. Offi. Ad vitam enim animalis tuendam sufficit sensus jucundorum & molestorum, quorum illa conducunt, hæc verò nocent vitæ animalium, unde illa dum sentit, appetit, hæc verò fugit. Ad benè autem & beatè viuendum, quod soli competit homini inter animalia præter sensum molestorum & jucundorum requiritur ratiocinatio, quæ ex uniuersalibus concludit, quænam conducant ad benè viuendum quænam beatam vitam impedian; & oratio per quam aliis jus præscribitur.

§. 22. 4. Non tantum autem jus & juris interpretatrix oratio ad vitam ciuilem humanam requiruntur, sed etiam amicitia: Nam Amicitia quædam datur in omni societate nisi enim socii sint Amici, hoc est nisi ex mutua benevolentia & amore sibi inuicem par pari referre studeant, juxta proportionem societas dissoluetur.

169.

uetur. Cujusvis vero societatis amicitia est propter finem ejus. Quia itaq; fines reliquarum societatum ordinati sunt ad finem societatis ciuilis, omnium etiam reliquarum societatum amicitiae ordinatae erunt ad societatem ciuilem, Unde in hac maximè erit amicitia absolute dicta & principalissima inter humanas amicitias, in reliquis tantum secundum similitudinem dicta, uti de jure dictum: Vid: lib: 8. Eth. c. 11. Et reliquarum societatum amicitiae fermè tantum erunt propter jugunditatem vel utilitatem, in societate verò ciuili erit Amicitia propter se & honestatem quali indigere dicitur homo ad beatè viuendum lib. 9. Eth: c. 9. lib. 2. M. M. c. 15. Quia itaq; homo ad bonum suum amicitia ciuili indiget, homo propter naturam suam erit animal ciuale & bonum ejus erit ciuale, nisi enim Ciuale animal esset homo, amicitia ciuilis non esset ad naturam ejus accommodata, adeoq; non faceret ad bene viuendum vitam humanam.

§. 23. 5. Ut i verò jus & amicitia humana absolute dicta ciuilia sunt, ita etiam virtutes humanæ ciuiles erunt. Omnis societas quæ propter finem reuera bonum instituta est, suas habet virtutes, per quas socius erga socium & Amicum se benegerit, liberalem scil: justum, mansuetum & similiter in cœteris, per quas etiam rectè agit ea, quæ ad societatis finem obtinendum faciunt. Virtus verò serui ordinata est ad Dominum, ut si erga hunc recte se gerat & mandata ejus rectè excequatur, virtutes serui habere dicetur. Virtus filij ordinata est ad Parentes, Virtus Uxorius ordinata est ad virum, Virtus autem viri ordinata est ad suos & Rempublicam. Sed circa suos ita se gerere debet quemadmodum id Reipublicæ expedit. Obtemperantiam virorum autem virtus ordinata est ad gubernan-

bernantes Rempub: ut juxta virtutem suam recte exequantur mandata illorum. Virtus verò gubernantium Remp: immediate ordinata est ad vitam beatam, ut scil: & ipsi bene viuant, & aliis sint causa benè viuendi, præscribendo juxta prudentiam, maximam siquidem diligentiam Politicus adhibet, ut cives reddat bonos legibus obtemperantes & honesta agentes lib. I. Eth: Nic: c. 9. (10) & 13. perfecta itaq; optima & absolute dicta Virtus in vita Civili & quidem in imperantibus quærenda erit, & iis qui imperare possunt. Hinc Arist: Virum bonum perfecta virtute definitum inter imperantes collocat. lib. 3. Pol. C. 4. 5. & 18. reliquorum siue subditorum, siue puerorum, siue seruorum Virtus est imperfectior, quia etiam ipsorum prudentia vel nulla est, vel imperfectior, & ipsa vita illorum est imperfectior. Servus, inquit lib. I. Pol. c. 13. in universum non habet facultatem deliberandi, de iis, puta quæ conducunt ad bene viuendum, fœmina illam quidem habet sed imbecilliores, puer imperfectam, similiter se rem habere necessum erit in virtutibus moralibus, omnes quidem illarum erunt participes, sed non eodem modo, sed quantum cuivis sufficit ad suum opus efficiendum, propterea necessarium erit ut is, qui imperat, perfectam habeat virtutem moralem, hujus enim est opus tanquam principalioris agentis, non eadem itaq; erit viri & mulieris, temperantia, justitia, Fortitudo &c. quemadmodum Socrates existimavit, sed hujus

ad

171.

ad obtemperandum , illius ad imperandum est
accommodata : vide lib. 3. Pol. c. 4. reliqua verò quæ
in hoc §. dicta sunt , leguntur lib. 1. Pol. C. 13. Quia
itaq; virtutes humanæ sunt civiles , etiam mores hu-
mani crunt civiles . Virtutes enim morales nihil aliud
sunt quam mores optimi & excellentissimi cum pru-
dentia , hi verò quando quis ita assuefactus est , ut non
tantum erga se & suos , sed , potissimum erga alios im-
primis erga totam civitatem prudenter se gerat , eiq;
prosit , talis siquidem excellentiam virtutis habebit .
lib. 1. Rhet: c. 9. & summa laude dignus erit . lib. 5. Eth.
c. 3. Mores verò civiles civile animal arguant & opti-
mi quidem optimum sive Virtuosum in cuius actio-
nibus consistet summum ejus bonum , quod proinde
erit Civile , quia actiones morum Civilium sunt Ci-
viles : Not: Quod virtus Imperantis & obtemperantis
specie differant lib. 1. Pol. C. 13. ita tamen ut illa sit
principalior & virtutis absolute dictæ nomine maxi-
mè veniat .

§. 24. Ex hiscè prolixius dictis manifestum esse
puto ; quod §. 14. secundo loco monstrandum esse di-
xi , quod scil: bonum humanum non sit extra societa-
tem Civilēm quærendum : Nam 1. extra hanc non
dantur omnis generis bona , ad bene , vivendum suf-
ficiencia pro nobis ipsis , pro parentibus , conjugi , li-
beris , amicis & Civibus , qualis sufficientia requiritur ,
tum lib. 1 Eth. Nic: C. 5. vel 7. & seq. tum à Cic-
cone lib. 1. Offic. quando dicit , non nobis solum nati-
sumus &c. 2. Quia qui societatem civilēm deserit , ille
vitam humanam deseret , vel in totum , vel in tantum ,
in quantum scil: ipsam humanam relinquet vitam . 3.
Extra hanc non licet agere secundum amicitiam , jus ,
prudentiam & Virtutem moralēm perfectam & abso-

D

lutē

Iutè dictam. Idem proinde erunt, bonum humanum & bonum civile, quia omnia habent eadem, uti monstratum. Quod si extra societatem Civilem detur aliquid S. B. illud aliquid non est S. B. absolutè dictum quia neq; perfectum est neq; *aut agnés*.

§. 25. Quod autem scientiæ Politicæ sit summum bonum humanum, quod practicum est & civile, considerare probatur. 1. ex natura hujus scientiæ, quia ipsa est Architectonica inter scientias practicas, vide supra. 2. ex ratione societatis: partim in genere: in quacunq; disciplina agitur de societate quadam optimè instituenda & consequenda, in eâ etiam agetur de fine illius societatis, neq; enim explicari poterit, qualis sit illa societas, vel quomodo rectè sit instituenda, nisi ex ratione finis: Civitas verò est societas, Ergo de ea & fine ejus qui est summum bonum in eadem agetur Disciplina neq; verò alias datur hujus boni considerandi vel modus vel locus Partim ex ratione Civitatis in specie, Nam Civitas per S. B. definitur lib. I. Polit: c. 2 & lib. 3. c. 9. & 6. lib. 7: c. 8. per quod autem Civitas definitur, de illo procul dubio agetur in eadem disciplina, in qua agitur de Civitate. Partim ex ratione optimæ Reip. de qua potissimum agendum in Politicæ, uti docetur lib. 2. Pol: C. I. Quemadmodum autem non nisi ex fine optimus Rhetor monstrari potest, ita non nisi ex fine monstrabitur, quænam sit optimæ Reip. forma, quomodo sit instituenda, gubernanda & conservanda &c. Quoniam propositum nobis est optimam Reip: formam considerare optimæ autem forma est, secundum quam optimè gubernatur Civitas, optimè verò administratur Civitas, secundum eam formam, per quam ma-

xime

xime est beata: manifestum est quod nos latere non debeat, quænam sit beatitudo, sed de hac diximus in Ethicis. lib. 7. pol. c. 13. Ex quibus verbis tria colligimus. 1. Quod politicam specialiter ita di-ctam nemo discere possit, nisi prius Ethicam probè didicerit & quod hanc frustra discat, qui illam discere recusavit, 2. Quod Politica illa non recte sit consti-tuta, quæ non omnia ex fine, tanquam primo princi-pio deducit, nam uti hypotheses in Mathemati-cis sunt principia, ita finis est principium in pra-cticis, lib. 2. Eud. c. 11. & 10. lib. 1. c. 8 lib. 7. Eth. Nic. c. 9. 3. Quod doctrina de summo bono non sit Scho-lastica controversia, nam aliæ omnia quæ in Politica proponuntur, Scholastica erunt, si scil: id ex quo re-liqua deducantur tale sit..

§. 26. Quia itaq; manifestum est, Ethicam quæ S. B. H. considerat, esse primam partem Politices, et jam obscurum esse non potest, virtutes morales in Ethicis consideratas, esse Civiles, non abstractas, quod etiam ex nomine justitiae manifestum evadit, hoce-nim omnibus Virtutibus moralibus tribuitur, quatenus scil: in legibus de illis agitur, sive quatenus ad Remp. respectum involvunt, lib. 5. Eth. Nic. c. 3. Item ex ratione juris particularis quale enim est jus quod in Ethicis consideratur, tales etiam erunt Virtutes Ethicæ omnes, sed jus est Civile, §. 20. Ergo etiam virtu-tes Ethicæ tales erunt, nulla enim est ratio cur in Ethicis jus Civile consideretur, virtutes verò morales in abstracto sive quatenus in differenter se habent ad virorum, mulierum &c. mores, imprimis cum abstractio univoca locum hic non habeat, similis est ratio amici-tiae, quæ per se in Ethicis consideratur. Virtutes verò

D 2

mor-

morales in Ethicis definitæ maximè sunt Magistratus vel potius imperantium virtutes, pars enim optima Civitatis civitas esse videtur. lib. 9. Eth. c. 8. Magistratus etiam juxta Biantem maximè virum bonum monstrat, cum ibi detur major peccandi licentia & occasio, majorq; Virtutum perfectiorum usus & ad eas observandas diligentia major inter analoga verò principaliissima species maximè & in primis definitur, quod et jam ex Magnificentia, magnamine, Fortitudine absolute dicta & justitia distributiva apparet, quæ imperantibus maximè competunt. Hinc Aristot. perfectam Virtutem imperanti tribuit & iis qui νόεσοι esse possunt §. 23 & obtemperantibus opinionem potius veram, quam prudentiam, hanc enim imperantibus & finem cognoscentibus ascribit lib. 3. Pol. c. 4. Virtus vero in Ethicis considerata est perfecta virtus, quæ non est sine prudentia, quamvis autem virtus imperantis maximè in Ethicis definiatur, subditorum tamen virtutes, mulierum &c. facile per analogiam inde describi possunt, si modo una vel altera particula addatur, vel mutetur.

§. 27. Quamvis autem idem sit toti Civitati bonum & singulis hominibus lib. 1. Eth. Nic. c. 2. lib. 7. Pol. c. 2. & 1. Quemadmodum idem est toti examini bonum & singulis Apibus, attamen t. non omnes æ qualiter boni humani redduntur participes, sed in minori gradu cives obtemperantes quam imperantes, in minori fœminæ quam mares, item aliæ Respub: plus, aliæ minus juxta lib. 7. pol. c. 8. & 13. Nam summum bonum est actio, actio vero recipit magis & minus: quemdm. Virtutes, quia qualitates sunt, magis & minus recipiunt, l. 10. Eth. c. 2. Ita ut qui plus participat de perfecta virtute, plus etiam de summo bono partici-

ticipare possit, nisi obstat fortuna, & cui magis favet fortuna, is etiam plus participabit de summo bono nisi desint virtutes. 2. Melius & perfectius erit totius civitatis bonum comparare & conservare, Hinc Aristoteles dicit sibi propositum esse in praesenti methodo de integrarum Civitatum sive totius gentis bono agere. lib. 1. Eth. Nic. c. 2.

§. 28. Methodus autem haec sive doctrina politica quae considerat S. B. H. & optimam Reip. formam non est ipsa prudentia, sed est scientia de prudentia, quae sicuti non est virtus moralis, sed est scientia de virtute morali, ita neque est prudentia, sed considerat inter alia universalia prudentiam, eamque distinguit in legislatoriam & reliquas. Differentia autem scientiae politicae a prudentia ex sequentibus est manifesta. 1. Scientia considerat S. B. H. Virtutes humanas, actiones humanas bonas & malas, Rempub: & species ejus &c. in universalis, nihil hactenus agendo. Prudentia vero versatur circa actiones singulares, singulas determinando circumstantias, ut in singulis honestas observetur, sive particula quedam summi boni. Item Rempubl. hanc vel illam singularem administrat &c. §. 30. & imperando agit ut Architectus vid: lib. 1. M. M. c. ult: Scientia itaque politica 2. maximam partem a preceptore disci potest, uti universalia reliqua, prudentia vero maximam partem per experientiam & actiones singulares crebras acquiritur, uti docetur lib. 6 Eth. c. 12. lib. 10. c. ult. & alibi. Unde etiam 3. illam habere mediocriter potest etiam is, qui prudens & virtuosus non est, hanc vero non habet, nisi virtuosus & prudens. lib. 6. Eth. c. ult. Idem interim finis est scientiae politicae, prudentiae & virtutis moralis, de quo enim illa docet in universalis, quis sit & quomodo acquirendus,

dus, cum prudentia in singulis actionibus perspicit, & cum virtutibus moralibus & per eas acquirit. Scientia politica verò est propter prudentiam, quia finis ejus non est cognoscere ea, quæ proponuntur, sed juxta illa agere, ex quibus actionibus aliquis fiet & virtuosus & prudens, virtuosa siquidem agendo virtuosus fit in moribus lib. 2. Eth. Nic. c 1. & 2. simul verò dum virtuosus fit, prudens redditur intellectu, nam qui virtuosa agit, etiam prudentis opera facit, talia verò agendo fit prudens, quemadmodum Citharædi boni opera faciendo fit bonus Citharoëdus, quum autem factus est prudens, tunc prudenter & virtuosè agit virtuosa juxta C. 3 lib. 2. Eth. Nic. atq; ita finem obtinet & scientiæ & prudentiæ politicæ, ad quem longè plus facit prudentia, quæ est circa singularia, quam scientia, quæ est universalium, Actiones enim in quibus S. B. consistit sunt singulares & circa singularia lib. 6. Eth. Nic. c. 8. Ultramq; quidem cognitionem & universalium & singularium habere debet, qui vult esse perfectè prudens magis tamen operam dare debet ut hanc habeat quam illam l. cit.

§. 29. Tertium quod §. 14. explicandum dixi superest, monstrandum scil: erit, quomodo scientia œconomica subordinata sit scientiæ politicæ, h. e. quomodo finis illius tendat ad finem hujus. Sciendum autem quod aliud sit considerare domum quid sit, & ex quibus partibus sive societatibus constet; aliud considerare quomodo domus optimè sit constituenda & administranda; illud ad scientiam Politicam etiam suo modo pertinet, nam ubi agitur de toto ibi etiam de partibus ejus agendum quantum scil: sufficit ad totius cognitionem & ad finem propositum. Civitas vero est

est totum, domus est ejus pars, in scientia itaq; politica de domo erit agendum, quantum sufficit ad cognitionem de civitate & administratione ejus. Hoc verò non pertinet ad politicam scientiam, in hac enim agitur de civitate optimè instituenda, administranda & conservanda, cuius administrationis pars non est administratio domus, nisi per accidens, unde neq; scientia de administranda domo erit pars ejus, sed scientia politica & œconomica differunt. I. objecto, hujus enim est domus, illius civitas lib. 1. Oeconom: c. 1. lib. 1. pol: c. 7. 2. Ratione imperantium. 3. Ratione finis, cuius gratia hæc subordinata expresse dicitur illi lib. 1. Eth. Nic: c. 2. quod quomodo se habeat perpendemus.

§. 30. Non est unus finis domus sive domesticæ ^{Dominus finis non est unus.}
societatis sed plures, ex quibus nos tres monstrabimus propter quos subordinata est Oeconomica Politicæ. quemadm. etiam tres sunt in ea Societates; prima est ^{In œconomica tres sunt hos} inter maritum & Uxorem, hujus finis est procreare ^{etiam} liberos, qui sine materia futura Civitatis: Secunda est inter parentes & libros jam procreatōs, hujus finis est liberos tanquam materiam civitatis futuram per educationem & institutionem ad Reipubl: statum præparare. Tertia est inter Dominum & servos, hujus finis est pecuniam & omnis generis opes comparare & comparata ita dispensare ut instrumenta habeat Dominus quibus in republ: uti possit ad bene vivendum. Quemadmodum itaq; Ars materiam comparans, elaborans & instrumenta fabricans ordinata est ad finem artis utensilis & Architectonicæ, ita prudentia Oeconomica ordinata erit ad prudentiam Politicam lib. 6. Eth: c. 8. materiam siquidem illa comparat, præparat & instrumenta acquirit, quæ omnia quomodo fieri ^{debe}

decebant, politica prudentia præscribit iisq; ad bene
in Civitate vivendum utitur: Prudentiæ siquidem
legislatoriæ tanquam Architectonicæ est, Civitatis
ordinem describere de agendis & omittendis univer-
salia præcepta dare, inter alia leges ferre de procreatio-
ne, educatione & informatione liberorum ad Remp:
accommodata lib. 7 Pol. c. 16. & sequentibus. Pru-
dentiæ verò administratoriæ est ex legibus de libe-
rare de futuris singularibus universæ Reip: conduce-
tibus, eaq; præcipere & judicare de præteritis justè vel
injustè in Republ: factis utriusq; verò materia sunt ci-
vcs, quam œconomica subministrat & præparat,
propterea legislatoria præscribit quemadmodum Ar-
chitectonica propriè dicta lignorum & lapidum cœlo-
ribus, Administratoria verò cādem, vel potius mate-
ria ejus utitur, quicadm. ars ædificatoria lignis & la-
pidibus & elaboratis, unde etiam hujus est præscribere.
Tertia verò prudentia secundum quam singuli pro se
legibus obtemperant, instrumenta ab œconomicâ ac-
cipit, quibus utitur ad liberalitatem, justitiam & alias
virtutes exercendas. De diversis prudentiis vid. lib. 6.
Eth. c. 8. & lib. 4. pol. c. 14. de reliquis lege lib. 1. pol:
& œconom:

S. 31. Notetur obiter quod prudentia tertia abso-
lutè quidem vocetur prudentia C. 8. lib. 6. Eth. Nihil
ominus tamen ordinem ad Rempubl. involvat & do-
num, nam suam vitam prudenter instituere non
licet sine respectu ad Domesticum & Reipub. st. 2.
tum lib. 6. Eth. c. 9. Ab hac itaq; prudentia dicetur

prudens qui scipsum solum rectè gerit, erga suos in
domo, & erga ciues extra domum. Prudentia vero
resultant philosophice practice species, una politica, cuius altera pars rapidoelixy altera notilixy est, œcono-
mica, quia totiplex scientia de prudentia: vid. Diffut. Ethicas. p. 461. ubi, politicam generaliter
sumptam in politicum faciliiter sic dictam, dividit, posse, comprehendere. p. 462.

œconomica unde prudens œconomus dicitur, est per quam iis, qui sunt in eadem domo monstrat, quomodo recte se gerere debeant, dum verò hoc facit domo recte utitur, ut prudentiæ politicæ instrumenta & materiam ad suum usum inde sumere possint. Prudentia vero administratoria dicitur absolute politica, vel prudentia politica, unde politicus absolute & prudens politicus dicitur, qui in singulis casibus totius Civitatis deliberat & judicat: prudentia politica legislatoria de universalibus futuris leges fert unde prudens dicitur legislator.

^{unde enim artes diut, quod}
^{πολιτικὴ εἶδος φύγει τι}
^{τοῦτον εἶδον, idem habitus;}
^{L. 1. C. 1. c. 8. scilicet pru-}
^{dentia s. φύγοντis τρόπo.}
^{l. v. v. D. 1. C. 1. p. 461.}

§. 32. Quemadmodum autem prudentia œconomica ordinata est ad prudentias politicas, ita scientia œconomica ordinata erit ad scientiam politicam. Unde duæ erunt scientiæ practicæ, Politica & Oeconomica. Quarum 1. utraq; pertinebit ad Philosophiam practicam, quam etiam 2. solæ absolvant. Primum patet, quia utraq; agit de rebus per prudentiam agendis. Secundum itidem quia scientiæ reliquæ quæ non sunt contemplativæ, omnes agunt de rebus per artem sive propriè, sive analogicè dictam efficiendis, unde duæ illæ solæ manent practicæ, specialiter ita dictæ, nam generali nomine etiam effectivæ practicæ dicuntur. Qui verò sunt inter artes & scientias effectivas respectus materiam præparantium & instrumenta elaborantium ad utentes & Architectonicas, illi secundum proportionem etiam dantur inter prudentias, sive inter partes & species illarum, & inter scientias practicas, uti ex dictis patet.

E

Corol-

Corollariorum loco Q.

I. An scientiæ Theoreticæ etiam subordinatæ sint scientiæ politicæ. Resp. N. Scientia enim subordinata dicitur alteri, cuius finis per se & essentiam suam ordinatus est ad finem alterius. Scientiarum autem Theoreticarum fines sunt cognitiones, quarum una per se ordinata est ad alteram, usq; ad optimam, quæ est cognitio rei omnium optimæ, qualis est, finis non hominis solius, sed omnium rerum puta Deus. Quæ cognitio proinde erit Architectonica inter scientias Theoreticas, estq; nulla alia quam sapientia naturalis, cuius pars est Theologia naturalis, fines verò Theoreticarum Scientiarum per se non sunt ordinati ad finem practicum, quamvis usum ad eum præstare possint, juxta c. 5. lib. 1. Eud:

II. An Sapientia subordinata sit prudentiæ Respon: N. Inverso potius ordine Prudentia est subordinata sapientiæ, Prudentiæ enim finis est medium observare in actionibus & affectibus, medium autem observatur in illis, quando non impediunt hominem, quo minus possit cogitare de Deo & cum venerari, hinc ratio prudentis medium determinans semper respicit finem sapientis tanquam terminum, ne scil: plus vel minus agatur, quam conductit ad finem sapientis, qui est contemplatio & veneratio Dei, quemadmodum ratio frenefactoris & ephippiarii semper respicit usum equitis tanquam terminum, ne scil: majus vel minus vel aliter faciat ephippium quam pro usu equitis: Et hoc ipsum summum esse puto inter ea, quæ homo sine revelatione scire potest, habetur autem expressè apud Aristot: lib. 7. Eud: c. 15. in fine, ubi inter alia dicit:

Quæ

Quæ electio aut possessio bonorum aut corporis,
 aut pecuniarum, aut amicorum aut aliarum re-
 rum maximè contemplari facit Deum, illa erit
 optima & hic est terminus pulcherimus ; Quæ
 verò vel ob defectum vel ob excessum impediet
 contemplationem & venerationem Dei, hæc e-
 rit prava atque hic est optimus animæ terminus
 partem animæ alteram (puta , irrationalem sive
 appetitum sensitivum) quām minimè sentire lib.
 6. Eth; Nic: c. ult: Prudentiam pro sapientia im-
 perare dicit & quidem tanquām Atriensem vel
 potius procuratorem sive vicariū ejus, qui otium
 paret Domino sapientiæ scil: ut illa sine impedi-
 mento fungi suo possit officio , contemplando
 scil: & venerando Deum, quod si quis quærat, quo-
 modo pro sapientia imperet prudentia. Resp. ex lib. I.
 M.M.c. ult. in fine : Affectus inhibendo & temperan-
 do, ne illi impedian sapientem in suis operationibus.
 Ad sapientiæ itaq; finem ordinatæ erunt omnes homi-
 num tam actiones quā contemplationes, nam scientiæ
 effectivæ sunt propter artes, artes ordinatæ sunt ad
 prudentiam, rursus scientiæ practicæ sunt propter pru-
 dentiam, prudentia verò tam privata quam publica est
 propter sapientiam, ut tum privatim , tum publicè
 Deus colatur , simili modò omnes partes hominis &
 facultates ordinatæ sunt ad illam partem & facultatem,
 in qua est sapientia, ut corpus est propter animam , a-
 nimæ pars vegetativa est propter sensitivam , sensiti-
 va, propter intellectualm , pars intellectualis delibe-

E 2

ratiya ,

ratiā, in quā sunt prudentia & ars, est propter intellectualē alteram, quæ est quasi particula divina in homine lib. 10. Eth. c. 7. lib. 9. c. 4. & 8. in qua est Sapientia lib. 6. Eth. hæc ergo pars sive realiter sive ratione tantum à reliquis differat erit propter sapientiam, sapientia propter finem suum, qui est contemplatio & veneratio Dei, atq; hic finis est bonum illud contemplativum, sive divinum, quod homini non competit, quaten: homo est, h. c. quaten. est animal civile, sed quatenus habet intellectum sive facultatem divinam, per quam ad Dei cognitionem per venire potest, unde etiam hoc bonum, quod est divinum, 6. vel 7. rationibus melius esse docetur bono pratico, quod est humanum lib: 10. Eth. Nic. c. 7. & 8. & propterea ad hoc bonum non tantum singuli homines tendere debent per prudentiam suam, sed etiam integræ civitates per prudentiam suam, idem enim singularis bonum est & integris Civitatibus. vid. lib. 7. Pol. c. 3. & 15. & prudentia est propter sapientiam & finem ejus, Necessum est, inquit Philosophus, ut tum quilibet homo prudens tum tota Civitas prudens ad optimum terminum collineat vel scopum.

III. An Philosophia Theoretica sit præstantior practicā. Resp. Philosophia Theoretica cum suo fine, qui est cognitio Dei naturalis & veneratio ejus sumpta, longè præstantior erit quàm Philosophia practica cum suo fine sumpta, qui est erga se, suos & cives se recte gerere, hoc enim est propter illud, unde illud erit melius. Ubi tamen hoc considerandum, quod erga Deum se recte gerere non sit Prudentiæ sed Sapientiæ, cuius prudentia est atriensis Procurator & Custos, nisi quis Sapientiam pro prudentia sumere velit aut pro parte

183.

parte ejus. Philosophia verò Theoretica mutila & manca sine fine suo sumpta, non poterit præstantior dici quām Philosophia practica integra & cum suo fine sumpta. Scientiæ enim suam dignitatem & præstantiam à fine habent, quorum si ultimus absit, reliquæ se habebunt ut pecunia, quæ non ordinatur ad verum usum vel ad bene vivendum. Hinc si sumatur scientia quædam Theoretica hominis non tendentis per eam ad finem & bonum Theoreticum, illa non poterit melior dici totà Philosophiâ practicâ, imo ne est quidem Theoretica in tali homine, sed ordinata potius ad finem quendam practicum. Quemadmodum omnes Artes & facultates adhiberi dicuntur ad peccunias acquirendas lib. I. Pol. c. 9. Unde non erit talis scientia melior artibus, quibus pecunia acquiritur, sed à talibus ad Philosophiam Theoreticam absolutè dictam, quatenus scil. tota est cum suo fine sumpta, non licet argumentari sine fallacia, quæ est à dicto secundum quid ad dictum simpliciter; Theoretica Philosophia etiam proprius ad finem suum accedit, quām practica ad suum, illa enim finem suum contemplando ipsa assequitur, Philosophia verò practica suum non obtinet ipsa, sed prudentia & Virtus moralis eum perficiunt, quæ à Philosophia tantum adjuvantur, dum hæc universalia suggerit, sub quibus prudentia subsumit & concludit, ita à Virtute esse agendum, præcipitq; ut ita agat. Virtus verò dum ita agit, finem obtinet.

Tantum.

